

KOVÁCS ÉVA

Választói magatartás mint a nemzeti identitás mutatója Kassán a két világháború között

„A nacionalismus nem faj kérdése, nem leszármazás kérdése, nem politikai kérdés, nem világszemléleti kérdés, hanem tisztára érzelem, mert ennek a fogalomnak vannak atavistikus, ösztönös és nevelésbeli alkotóelemei, mert a magyar nacionális érzésben benne kering a szepsii vagy abaújszántói nagyvendéglő borgóztól és pipafüsttől áporodott levegőjében szállongó borjúpörkölt ínycsiklandó zamata, benne téresedik a pipacsos mező, alul halálfejes lepkéket kergettünk, benne furfangosodik a kaszát vásárló paraszt és az isten tudná felsorolni még mi minden egyéb. (...) Az determinálja ezt a tisztán érzelmi kérdést, hogy mely nyelv hangján rezdültek fel benne a gyermekkori élet első érzései, mely kultúra termékei vertek gyökeret és csontosodtak meg a fejlődő értelem fogékony talajába, mely nemzet történelmi nagyságai alakultak ki ideálokká és követendő példaképpé a mindig eszmények után sóvárgó ifjú lélek előtt. (...) Éki nyelv és produkálható kultúra nélkül nincs nemzet.”

Ungár Joób (a Magyar Nemzeti Párt kassai elnöke): Ahogy én láttam őket. In: A nacionalizmus. Kassa 1934 187-203.

A két világháború között az utódállamokban működő politikai pártok nem csak a kor ideológiai-politikai áramlatot mutatták, hanem a soknemzetiségű államok nemzeti-nemzetiségi megosztottságát is. Ebből a szempontból az első Csehszlovák Köztársaság - a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz hasonlóan - a többi utódállamnál is bonyolultabb képet mutatott, hiszen a csehek és a szlovákok egyaránt „államalkotó” nemzetek voltak, s így két, politikai kultúrájában és hagyományaiban gyökeresen különböző nép alkotta az uralkodó „csehszlovák” nemzetet. Emellett az állam keretei között általában területileg is elkülönülten a szlovákoknál is nagyobb lélekszámú német és jelentős magyar, zsidó, rutén, illetve ruszin kisebbség is élt.

Persze, több nemzetiség együttéléséből még nem következik szükségszerűen az, hogy a politikai attitűdök speciális nemzeti (nacionalista) vonásokat is tükröznek. Az utódállamokban kialakult pártviszonyok - Ausztria és Magyarország kivételével - mégis azt mutatják, hogy a politikai érdekartikuláció bizonyos társadalmi csoportok esetében a nemzeti, nemzetiségi pártokban testesült meg.

A fentiek szerint az első Csehszlovák Köztársaságban működő pártok négy alapvető típusba sorolhatók:

1) A „nemzetfeletti” ideológiákat hordozó *baloldali pártok*. Ide sorolható a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt, amely az összes csehszlovákiai munkás pártja kívánt lenni és a Csehszlovák Kommunista Párt, amely a II., majd a III. Internacionálé alapjain állt, és szoros kapcsolatban volt Szovjet-Oroszországgal.

2) A köztársasági alapon szerveződő *polgári blokk*. Ebbe tartozott a Beneš-féle Nemzeti Szocialista Párt (amely csak nevében hasonlított Hitler pártjára), Masaryk Nemzeti Demokrata Pártja, valamint a Hodža és Švehla nevével fémjelzett Köztársasági Párt (később Agrárpárt) - csak a fontosabbakat említve. A polgári blokk egy politikailag egységes soknemzetiségű állam (Nationalitätenstaat) kereteiben gondolkodott.

3) *A nemzeti, nemzetiségi alapon szerveződő pártok*. A cseheknél a Šrámek, majd Mičura vezetésével működő Cseh Néppárt, a Cseh Nemzeti Munkapárt - ezek a nemzetállam-koncepciót (Nationalstaat) vallották magukénak. A szlovákoknál Hlinka Néppártja, a Szlovák Nemzeti Párt, amely Szlovákia autonómiáját tűzte zászlajára. A németeknél a Német

Szociáldemokrata, a Keresztényszocialista, a Nemzeti, a Nemzeti Szocialista és a Szudétanémet Párt. A magyaroknál az Országos Keresztényszocialista, az Országos Kisgazda és a Magyar Nemzeti, a Szociáldemokrata és az Egyesült Polgári Párt. A zsidóknál a Zsidó Párt és a Zsidó Gazdasági Párt; a lengyeleknél a Lengyel Egyesült Párt; végül a ruszinoknál a Ruszin Autonóm Földművesszövetség és a Ruszinsztkói Iparos Párt - szintén csak a fontosabbakat említve.

4) Az előbbieken kívül fontos szerepet játszott az Iparospárt mint „*hivatásrendi*” szervezet. Más hasonló típusú törpepártok is voltak (Légionisták és Katonák Pártja, Piaci Árusok Pártja, Sportolók Pártja, Vendéglősök Pártja stb.), de csak az Iparos Párt vált közülük parlamenti tényezővé.

A nemzeti alapon szerveződő pártok - különösen a nagyobb kisebbségek esetében - már nevükben is mutatják, hogy az adott kisebbségi csoportok akkor is külön léptek a politikai porondra, ha ugyanazt az ideológiát már képviselte is valamely csehszlovák párt. (Lásd például a német és a magyar szociáldemokrata pártokat, a cseh és a szlovák néppártokat.) A nagyobb kisebbségeknél a több politikai párt létezése a kisebbségen belüli politikai érdekkülönbségekre is felhívja a figyelmet. (Politikai értelemben „legrétegzettebb” a német kisebbség volt, hat pártja működött a két világháború között.)

Az első köztársaság polgári demokrácia volt, általános és titkos választójoggal,² két kamarás parlamenttel. Ezt a rendszert azonban a „pártútság” és a nemzeti alapú politizálás igen labilissá tette. Ennek egyaránt voltak öröklött és újonnan létrejött okai. Politikai értelemben is óriási különbség volt az erősen iparosodott és mezőgazdaságilag is fejlett, szakszerű bürokráciával és széles értelmiségi réteggel rendelkező egykori „történelmi” országrészek (Csehország, Morvaország és Szilézia) és az alulfejlett Szlovákia, illetve a még elmaradottabb Kárpátalja között. A magyar hivatalnokréteg politikai „megbízhatatlansága” és a szlovák hivatalnokhiány felerősítette az amúgyis jelentős cseh centralizációs törekvéseket.

1918-22 között katonai diktatúra és statárium volt Csehszlovákiában (kivégzésekkel, internálásokkal és politikai perekkel), az 1920-as alkotmányozó nemzetgyűlésből (amely a kisebbségek jogairól is rendelkezett) maguk a nemzeti kisebbségek kirekesztődtek. A kormányzati hatalom 1919-1925 között az ún. „vörös-zöld” (szocdemek és a cseh pártok), majd a rövidéletű „össz nemzeti” koalíció kezében volt; az 1926-os választások után a polgári blokk került hatalomra. A csehszlovák parlamenti demokrácia első tíz évét a kormány és az ellenzék (különösen a Hlinka-féle Szlovák Néppárt és a német pártok) közötti súlyos feszültségek, valamint egyes ellenzéki pártok (a Magyar Nemzeti Párt, a német Bund der Landwirte, a német keresztényszocialisták és szociáldemokraták) „aktivista” politikája jellemezte.

Az „aktivizmus” (szemben a „negativizmussal”) azt jelentette, hogy az egyes ellenzéki pártok bizonyos törvényeket megszavaztak (a Magyar Nemzeti Párt például az agrárreformot és az állampolgársági törvény módosítását, a Lex Dérert), abban a reményben, hogy így a kormány más törvényeknek a számukra kedvező változatát terjeszti be. Ez a politika alapvetően sikertelennek bizonyult: sem a gazdasági törvényekben, sem a nyelvtörvényben, sem a német és magyar tisztviselőket súlyosan érintő közigazgatási törvényben nem sikerült megakadályoznia a cseh centralizmus előretörését, a kormány kisebbségellenes politikai törekvéseit.

Később a német pártok - elsősorban külpolitikai okok miatt - valamivel kedvezőbb helyzetbe kerültek, mint a többiek: 1929-ben beléptek a nagykoalícióba. A kisantant fellazulásával, a külpolitikai helyzet megváltozásával (1932-es genfi egyezmény, Hitler előretörése Németországban) Csehszlovákiában is felerősödtek az autonomista törekvések: 1932-ben a Szlovák Néppárt és a Szlovák Nemzeti Párt Autonomista Blokkba tömörült, 1933-ban Henlein megalakította a Sudetendeutschen Heimatsfrontot, 1936-ban egyesültek a magyar pártok.

Az 1935-ös parlamenti választások jobb- és baloldali földcsuszamlást okoztak a csehszlovák belpolitikában: a 66 német mandátumból 44-et a Szudétanémet Párt kapott, s ezzel komolyan veszélyeztette a kormányzó nagykoalíciót. A választások másik győztese a Kommunista Párt lett, amely 1929-hez képest 100 ezerrel több szavazatot kapott (850 ezret), és így 36 képviselőt küldhetett a 300 tagú parlamentbe. 1939-ig, az első köztársaság összeomlásáig az ország belpolitikájában a fokozódó feszültségek váltak jellemzővé.

A csehszlovákiai pártok ismertetésekor a nemzeti alapon szerveződött pártok közé soroltam a *Zsidó Nemzeti* és a *Zsidó Gazdasági Pártot*. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy mit mutatnak a választási eredmények a zsidó nemzeti azonosságtudat szempontjából; pontosabban azt, hogy mennyiben volt képes önálló és nemzeti alapú politikai artikulációra a csehszlovákiai (szűkebben a kassai) zsidóság, illetve mekkora volt erre az igénye?

Ehhez röviden át kell tekinteni a csehszlovákiai cionizmus történetének megfelelő fejezeteit, jelesül a Zsidó Párt tevékenységét és politikai helyzetét az első köztársaságban.

Az 1917-es Balfour-deklarációig, melyben Nagy-Britannia támogatásáról biztosította a zsidók törekvését, hogy nemzeti államot hozzanak létre Palesztina területén, a cionizmus az Osztrák-Magyar Monarchiában csak a csehországi és az ausztriai területeken vált jelentőssé; a történelmi Magyarország területén (így a Felvidéken és a Kárpátalján) élő zsidóságra alig hatott. A Balfour-deklaráció, a monarchia felbomlása, a wilsoni pontok a nemzeti önrendelkezésről a Csehszlovákiához került zsidóság vezetőiben felébresztették a területileg és politikailag is egységes fellépés igényét. 1918 novemberében Pöstyénben megalakult a Jüdischer Bürgerverein, majd 1919 januárjában összehívták Prágába az első Zsidó Nemzeti Kongresszust, ahol megalakult a Zsidó Párt. Ugyanebben az évben a csehszlovákiai zsidóság testületileg felvette a kapcsolatot a külföldi és a nemzetközi zsidó szervezetekkel, Pozsonyban megalapították a Kolonialbankot³, és megjelent a csehszlovákiai cionizmus országos napilapja, a Jüdische Volkszeitung. Még ebben az évben megtartották a csehszlovákiai Cionisták Első Területi Konferenciáját.

1919 júniusában a Zsidó Nemzeti Tanács delegátusa Masaryknál járt, aki ígéretet tett a zsidóság parlamenti reprezentációjára. Ezt a pozitív diszkriminációt azonban - vélhetően a többi nemzetiség hasonló igényei miatt - a zsidóság végül is nem kapd meg. Ahogy a többi nemzeti kisebbség, a zsidóság is csak a pártlajstromra leadott szavazatok (és a maradék-szavazatok három ún. skrutíniumban történő elosztása révén) juthatott mandátumhoz.

Az 1920-as első parlamenti választásokon a Zsidó Párt nem került be a parlamentbe. A vereség okait a történészek általában a csehszlovákiai zsidóság politikai megosztottságában látják. A választásokon három zsidó párt is indult: a cionista Zsidó Nemzeti Párt, a mérsékelt Zsidó Gazdasági Párt és a szlovákokhoz való asszimilációt szorgalmazó, republikánus indíttatású Szlovenszkói Zsidók Pártja. A választási kudarcban az is szerepet játszott, hogy a zsidók egy része a Magyar Nemzeti Pártra, a Csehszlovákiai Kommunista Pártjára, illetve a Szociáldemokrata Pártra szavazott. A vereség további oka lehetett, hogy Ruszinszkóban - ahol jelentős zsidó népesség élt - a terület még bizonytalan államjogi helyzete miatt elmaradtak a választások. A politikai kudarc után az Egyesült Zsidó Párt vezetői ismét Masarykhoz fordultak a választójogi törvény megváltoztatását célzó memorandummal újfent sikertelenül.

Az 1925-ös parlamenti választásokon a párt ismét vereséget szenvedett. Az 1929-es választásokon a Zsidó Párt választási koalícióra lépett a Lengyel Párttal, s bár így is 14 százalékkal kevesebb szavazatot kapott, mint 1925-ben, az időközben módosított választójogi törvény következtében (amely a zsupa-rendszer helyett visszaállította a monarchiabeli tartományi szisztémát) két képviselőt küldhetett a 300 fős parlamentbe (dr. Ludvík Singert és dr. Reisz Gyulát). A zsidó választók szavazatainak jelentős része azonban most is a csehszlovák köztársasági pártokat, a Magyar Nemzeti Pártot és a Kommunista Pártot segítette.

Az 1935-ös utolsó parlamenti választásokon a Zsidó Párt a Csehszlovák Szociáldemokrata Párttal lépett koalícióra, a szociáldemokrata listán indultak jelöltjei, feltüntette, hogy a Zsidó Párthoz tartoznak. Mindkét párt veszített 1929-es szavazóbázisából, de a Zsidó Pártnak így is két képviselője került a parlamentbe (dr. Angelo Goldstein és de Chaim Kugel).

A csehszlovákiai cionizmus parlamenti képvisellete tehát a harmincas években is jelentéktelen maradt, két képviselője a szociáldemokraták parlamenti klubjában szinte „vendégként” vett részt, a zsidóság politikai érdekérvényesítése - ahogy a megelőző évtizedekben is - elsősorban a kormány vezető politikusaival kiépített kapcsolatokon,⁴ a parlamenten kívüli „lobbizon” alapult.

A Zsidó Párt politikáját a cionizmus mint ideológia és a diaszpóra-zsidóság érdekképviselete mint reálpolitika jellemezte. A cionizmus népszerűsítése elsősorban a cionista rétegszervezetek kiépítését és a Palesztinába való alijázás hazai feltételeinek megteremtését jelentette. A sok cionista párt, egyesület közül a következők voltak Szlovákiában a legelterjedtebbek: a nemzetközi Mizrahi szervezet helyi csoportjai (ez a szervezet vállalta az ortodox zsidóság „bekapcsolását” a cionizmusba a valláson és a kultúrán keresztül), a HaPo’el Hatza’ir és a Po’ale Zion (a cionizmus szociáldemokrata, szocialista frakciói), a Ha’Shomer Hatza’-ir (ifjúsági „cserkészszervezet”), a Betár (a brit Trumpeldor, a militáns, ún. revizionista cionisták ifjúsági szervezete), a B’nai B’rith szabadkőműves páholy és a Makkabi sportegyesület.

A Palesztinába való kivándorlás a két világháború közötti időszakban így is jelentéktelen maradt (30-80 zsidó alijázott évenként Palesztinába, és Hitler hatalomra jutása után sem több mint 6-700), a Zsidó Pártnak elsősorban a belpolitikára kellett összpontosítania.

A Zsidó Párt diaszpóra-politikája a zsidóság mint nemzeti kisebbség hivatalos elismerésére, kulturális intézményeinek kiépítésére és politikai jogainak kivívására, illetve megőrzésére irányult. Ez a reálpolitika elsősorban a már említett pozitív diszkriminációs jogokra irányuló törekvésben (parlamenti képviselő, a vasárnapi záróra feloldása stb.) és az önálló zsidó iskolák (elemi, gimnáziumok és egyetem) alapításához szükséges állami támogatás megszerzésében öltött testet. A pozitív diszkriminációból jogilag mindössze annyi „valósult meg”, hogy a maradékszavazatok elosztásakor a második és a harmadik skrutíniumban a zsidó pártokra leadott szavazatok a többségi (tehát a cseh, a szlovák és a csehszlovák) pártokhoz kerültek - és nem a zsidókkal azonos kisebbségi jogi státussal rendelkező német és magyar pártokhoz. A zsidóság önálló oktatási lehetőségeiben regionális eltérések mutatkoztak meg: a csehországi és a morva-sziléziai zsidóság iskoláztatása - a felsőoktatást leszámítva - lényegében megoldott volt, míg Szlovenszón és Ruszinszón a zsidó gyerekek felekezeti iskolákban történő taníttatása nagy nehézségekbe ütközött. Ennek okai persze nem csupán az egyes tartományok eltérő oktatáspolitikájában keresendők, hanem az ott élő zsidó népesség kulturális „infrastruktúrájában” is; a szlovenszóni és a ruszinszóni, túlnyomórészt ortodox zsidóság jóval kevesebb modern - tehát nem héber vagy Talmud-Tóra-jellegű - iskolával rendelkezett, mint a csehországi neológ hitközségek.

A Zsidó Párt politikájának lényeges eleme volt az antiszemitizmus elleni küzdelem. A közhiedelemmel ellentétben Csehszlovákiában is volt antiszemitizmus, ez azonban sokkal kisebb méreteket öltött, mint Magyarországon, és csak a harmincas évek közepére vált nyílt politikai antiszemitizmussá. A csehszlovák „nagypolitika” toleráns, a zsidó kisebbséget pártoló magatartásával szemben a végrehajtó szervek részéről és a helyi politikában különösen a harmincas években - kisebb-nagyobb antiszemita atrocitásokra is sor került.

1920 októberében zsidóellenes zavargások voltak Pöstyénben, Vágújhelyen, Zsolnán és több kisebb szlovákiai településen. Szlovákia az idő tájt teljhatalmú miniszterének, Šrobárnak a beosztottjai az iparendélyek felülbírlásának ürügyén antiszemita hecckampányt indítottak a zsidók engedélyeinek bevonására, „Csak keresztény kereskedőtől vásároljatok!”

jelszóval. A zsidók a 4600 beadott igénylésből csak 1300-at kaptak meg. 1923-ban megalakult az első csehszlovákiai fasiszta szervezet, a Rodobrana. Az 1927-es Lord Rothermere nyilatkozat miatt feltámadó szlovák indulatok antiszemita felhangokkal is együttjártak. Egye, szlovák lapok „zsidó szándékokat” véltek felfedezni a magyar „irredentizmus” mögött, és a szociális demagógia eszközeivel sajtókampányt indítottak a szlovákiai zsidóság ellen. 1929-ben a berlini, a bécsi és a budapesti hasonló eseményeket követően a pozsonyi egyetemen is zsidóellenes demonstrációt szerveztek a német („Volksdeutsche”) orvostanhallgatók. 1931-ben a prágai Német és a pozsonyi Komensky Egyetemen újabb antiszemita tüntetéseket szerveztek a külföldi (és magyarországinak és zsidónak vélt) hallgatók ellen; a tüntetők a külföldiekkel (és a zsidókkal) szemben egyfajta „numerus clausus” bevezetését követelték természetesen sikertelenül.

A harmincas évék közepén az egyre erőteljesebb szlovák nacionalizmus sem idegenkedett már az antiszemita megnyilvánulásoktól. 1936 áprilisában a *Golem* című film bemutatása kapcsán a Szlovák Néppárt ifjúsági szekciója, az Omladina pogromhangulatot keltett Pozsonyban (kirakatüvegeket vertek be, utcai járókelőket, egyetemistákat ütlegeltek); antiszemita brosurák jelentek meg; Michalovceből 35 zsidó családot elűztek. 1937-re már a nyílt politikai antiszemitizmus, zsidóellenes provokáció, pogromhangulat vált a jellemzővé Szlovenszón és Ruszinszón.

A Zsidó Párt küzdelme az antiszemitizmus ellen annyiban bizonyult sikeresnek, hogy a csehszlovák kormányzat függetlensége utolsó pillanatáig „visszaverte” a - gyakran a koalícióból is érkező - antiszemita támadásokat, és meg tudta tartania köztársaság demokratikus jogi kereteit.

E hosszú és mégis vázlatos bevezetést az tette szükségessé, hogy a két világháború között Csehszlovákiában működő pártok levéltárához máig nem férhet hozzá a kutató 5 Így a kassai politikai életben jelentős szerepet játszó pártokról sincsenek elsődleges forrásaink, kivéve a választási eredményeket és a fellelhető helyi lapokban elvéve megjelent ilyen témájú cikkeket. (A hivatkozott szerzők is csak a nyilvánosságra került, azaz elsősorban a sajtóban napvilágot látott dokumentumokat dolgozták fel.) Ezért a vizsgálat szempontjából fontos párttaglétszámoknak, a pártok szociális összetételének rekonstruálásáról le kellett mondanom. A helyi választási eredményekből hozzávetőleg pontos képet kapunk arról, hogy a kassai izraelita népesség mennyire támogatta szavazataival is azt a Zsidó Párt által meghirdetett politikai programot, amely a zsidóságot mint nemzeti entitást tételezte.

A csehszlovákiai választásokat már a kortárs magyar történészek, statisztikusok és politikusok is elemezték, éppen azzal a céllal, hogy a népszámlálások nemzetiségi arányait ily módon is ellenőrizzék. Úgy véljük, hogy erre az elemzésre ez a forrás csak meghatározott feltételek mellett ad lehetőséget.

A népszámlálásokkal való összehasonlítás mellett szól, hogy a választások általánosak és titkosak voltak - szemben a népszámlálásokkal, ahol a népszámlálóbiztos személye nyíltá tette a nemzetiségi hovatartozás bevallását. A választásokon viszont csak a felnőtt lakosság vett részt - ez a felekezetek és a nemzetiségek eltérő korfája miatt torzíthatja az arányokat.

Az összevetés mellett szól az a körülmény is, hogy a csehszlovákiai népszámlálások nemzetiségi adatai politikai jelentést kaptak a nyelvtörvénnyel, az összeírásokat a nemzeti alapon szerveződő pártok részéről valóságos politikai kampány előzte meg.

A közvetlen összehasonlításnak azonban éppen itt van a leggyengébb pontja: a községi, járási, tartományi és parlamenti választásokkal szemben a népszámlálásoknál - akárhogy hajtották is azokat végre - mégiscsak a nemzetiségre és nem egy politikai pártra vagy ideológiára kellett „szavazni”. A választásoknál szélesebb volt a „kínálat”, hiszen a csehszlovák politikai közéletben a nemzeti alapon szervezett pártokon kívül nagy súllyal voltak jelen a „nemzetfeletti” (baloldali), a köztársaságpárti („csehszlovák”) és a hivatásrendi pártok. Így az adott nemzeti kisebbség politikai rétegzettségének mértéke és ennek saját

pártokban való megnyilvánulása is meghatározta a nemzeti alapon szerveződött pártokra leadott szavazatok arányát.

A német nemzetiség esetében viszonylag egyszerű lenne a választási eredményeknek a népszámlálásokkal való összevetése, hiszen a kommunistákat leszámítva szinte valamennyi, az első köztársaságban létező politikai irányzat külön német pártban is artikulálódott. Esetükben kérdésesnek éppen a fordítottját tehetnénk fel: hány német szavazott a kommunistákra?

A magyar kisebbség esetében már jóval bonyolultabb a helyzet, a Magyar Szociáldemokrata Pártnak a CSSZDP-be való 1920-as beolvadásával lényegében csak a keresztényszocialista és a kiscgazda-parasztpárti irányzatok maradtak meg, a választási eredmények és a népszámlálások összevetésénél tehát hiányozniuk kellene azoknak a baloldali érzelmű magyaroknak, akik a szociáldemokrata és a kommunista pártra adták le szavazatukat (ahogy az „asszimilánsoknak” is). Ebben az esetben az összehasonlításakor - a demográfiai tényezők esetleges torzító hatásainak kiszűrése után - azt a hipotézist fogalmazhatnánk meg, hogy legalább annyi magyar nemzetiségűnek kell lennie, ahányan a magyar pártokra szavaztak.

Hasonló hipotézist állíthatnánk fel a zsidó nemzetiségűek és a Zsidó Pártra szavazók közötti arányra vonatkozóan is. Bár a cionizmusnak bal-, sőt szélsőbaloldali pártjai is voltak, ezek nem voltak megfeleltethetőek a „klasszikus” szociáldemokrata és kommunista pártokkal - mások voltak azok, akik a Zsidó Pártra leadott voksukkal a Ha'Poel Hatzá'irra vagy a Po'ale Zionra szavaztak, mint azok, akik a CSSZDP-re.⁶

A kassai választási eredmények elemzésekor tehát a következő két kérdésre keresek választ:

1. A választójoggal rendelkező kassai izraelita népesség milyen arányban támogatta szavazataival a Zsidó Pártot, illetve ezen kívül mely más pártokra szavazhatott még?

2. Mi a magyarázata a kassai zsidó nemzetiségűek és a zsidó pártra szavazók aránya közötti eltérésnek?

Lássuk először a kassai választási eredményeket (1. táblázat)!

A politikai attitűdök egyik fontos mutatója a választásokon való részvétel aránya. Ezekről pontos adatok a kassai parlamenti választásokra és az 1928-as tartománygyűlési választásra nézve állnak rendelkezésre. A részvételi arányok a helyi társadalom nagyfokú átpolitizáltságát mutatják: a választásokon való részvétel az első köztársaságban 90 százalék körül mozgott, és folyamatosan nőtt (1. sz. táblázat). Kiugró eltérést csak az 1920-as első parlamenti választások mutatnak: ekkor a választásra jogosult népességnek mindössze 61,0 (képviselőházi), illetve 67,3 (szénatusi választások) százaléka ment el szavazni. Az alacsony részvételi arány elsősorban a választások rendkívüli körülményeire vezethető vissza.

1920-ban katonai diktatúra és statárium volt Szlovákiában. A Propagačná Kancelária (az ún. „propagandairoda”, amely valójában a titkosrendőrség szerepét látta el) feljelentései alapján több ezer embert internáltak Theresienstadtba vagy fogtak politikai perbe, melyben a hadosztálybíróóság halálos ítéletet is hozhatott (és hozott). A magyar településekre katonai egységeket vezényeltek ki a választások idejére, a képviselőjelölteket névtelen feljelentések alapján letartóztatták, a politikai gyűléseket betiltották, és a cenzúra intézménye is működött.

Másrészt a háború elvesztéséből és a terület elcsatolásából fakadó sokkos állapot, a vesztett forradalmak következtében fellépő kiábrándultság, valamint a polgári és katonai hatóságok részéről megnyilvánuló erőszak miatt megfélemlítettség jellemezte a politikai közhangulatot - ez az alacsony részvételi arányokban is tükröződött.

Harmadrészt a választások idejére még nem történt meg a trianoni békeszerződések aláírása, és egyes helyi magyar politikusok úgy vélték, hogy a választásokon való részvétellel is legitimé tennék az akkor még „illegitim” új csehszlovák államot - ezért a választások bojkottja mellett döntöttek.⁷ Ez nemcsak a részvételi arányokban, hanem a választási

eredményekben is érezte hatását: a Magyar Nemzeti Párt a propagandaeszközök teljes hiányában és a bojkott-álláspontkései feladása miatt csak 390 szavazatot kapott.

Végül az alacsony részvétet arányhoz vezethetett az a technikai körülmény is, hogy a választói névjegyzékben lényegesen többen szerepeltek, mint amekkora népesség a választások idején ténylegesen Kassán tartózkodott. Az 1920-as névjegyzékben 40415 választásit jogosult szerepelt, ehhez képest 1919-ben a népösszeírás csak 46826 lelket, 1921-ben pedig 52898-at számlált össze Kassán. Az 1921-es népszámlálás adatai szerint a választókorú népesség (a 21. életévüket betöltöttek) az összlakosságnak mindössze 60,1 százalékát tette ki, ezzel szemben a választást megelőző és követő évben Kassán talált népességhez képest az 1920-ban választásit jogosultak aránya 86,3, illetve 76,4 százalék volt. Az a hipotézisem, hogy a választójegyzék halmozottan tartalmazza a felnőtt lakosság számát: a választások előtt odavezényelt katonákon kívül benne szerepelnek a Kassa elhagyására kényszerült hivatalnokok (akik időközben Magyarországra menekültek),⁸ az 1920-ban ott állomásozó antant-parancsnokságú legionáriusok (akik szintén elhagyták már a várost), valamint a frissen betelepülő cseh közalkalmazottak. A katonaság magas arányára enged következtetni az is, hogy amíg a képviselőházi jelöltekre 40415-en szavazhattak, a szenátusi helyekre már csak 23651-en (1. sz. táblázat). A szenátus megválasztására ugyanis csak a 26. életévüket betöltöttek voltak jogosultak - márpedig a katonaság éppen a 21-26 év közötti korosztályt gyarapíthatta jelentősen.

A részvételi aránnyal kapcsolatban még egy jelenségre kell felhívni a figyelmet. A választásra jogosult népességre vonatkozó adatokból úgy tűnhet, mintha a két világháború közötti időszakban alig nőtt volna Kassa lakossága; ezzel szemben tudjuk, hogy az 1921-es 52898 főről 1930-ra 70117 főre emelkedett. A paradox helyzet feloldása az állampolgárság megszerzésével járó procedúrában rejlik.

A népszámlálások és a hozzájuk időben közel eső parlamenti választások megfelelő adatainak összevetéséből azt látjuk, hogy a választókorú népességnek csak 88,1, illetve 72,3 százaléka volt választójogosult Kassán (2. sz. táblázat).

A választásokból kiszorultak azok a „külföldiek”, akik még nem tudták beszerezni a csehszlovák állampolgárságot; ezek többsége az állampolgárságáért „sorban álló”, 1920-ig magyar állampolgárságú helybeliekből és a Tanácsköztársaságban részt vett emigránsokból, valamint a Szovjet-Orszországból és Lengyelországból menekültekből állt. Nem volt választójoguk a három évnél „fiatalabb” csehszlovák állampolgársággal rendelkezőknek sem. Ők becsléseim szerint a választókorú népességnek 1928-ban 7,8 százalékát, 1930-ban - a Lex-Dérier bevezetése után négy évvel - 18,9 százalékát tették ki.

A szavazati joggal nem rendelkező választókorú népesség elsősorban a magyar pártok politikai erejét csökkentette.

Kassa az első Csehszlovák Köztársaságban a választási eredményeket tekintve egy masszívan ellenzéki város képét mutatta: a legerősebbek a magyar pártok, a szociáldemokrata párt (amelynek szavazóbázisa - az országos tendenciákkal szemben - állandóan nőtt) és a kommunisták voltak (akik itt már a húszas években is jelentős politikai erőt képviseltek). Rajtuk kívül a kassai politikai életben a cseh pártok közül a Beneš-féle nemzeti szocialisták, a szlovákok közül Hlinka Néppártja (amely itt jóval kevésbé tudta növelni szavazóbázisát, mint országosan), valamint a zsidó pártok és az Iparospárt játszottak még szerepet (3. sz. táblázat).

Stabil és konszolidált politikai arculat jellemezte mind a parlamenti, mind a községi választásokat: sem az éppen hatalmon levő kormánykoalíció, sem az éppen aktuális politikai mozgások nem hagytak nyomot a választási eredményeken.

A zsidó pártok Kassán a szavazatok 4-10 százalékát szerezték meg a helyhatósági választásokon, így 2-3 képviselőt delegálhattak az általában 50 fős létszámú vőborba. A harmincas évekre szavazótáboruk folyamatosan apadt, csik a tartománygyűlési választásokon sikerült megőrizniük pozícióikat. Ahogy a parlamentben, úgy a helyi önkormányzatokban

sem váltak jelentős politikai tényezővé. A kassai zsidó pártok - mint az országos szervezetek is - elsősorban a diaszpóra-politikára fektették a hangsúlyt. Céljuk a régi-új kollektív zsidó identitás megteremtése volt,⁹ ami elsősorban a cionista és a hagyományos kulturális intézményrendszer kiépítésében és fejlesztésében öltött testet (sportegyesületek, ifjúsági szervezetek alapítása, nőmozgalom, iskolarendszer fejlesztése).

A kassai zsidó pártoknak az izraelita felekezetű és a zsidó nemzetiségű népességben belüli támogatottságát a 4. sz. táblázat foglalja össze.

A zsidó pártok által meghirdetett politika a kassai izraelita, sőt a zsidó nemzetiségű népesség részéről sem kapott teljes körű támogatást: becsléseim szerint az izraelita választásra jogosultaknak csak 42,1, illetve 27,6 százaléka, és a zsidó nemzetiségűeknek is csak 65,9, illetve 53,3 százaléka szavazott ezekre a pártokra. A zsidó pártok kudarca több okra is visszavezethető.

Egyrészt a helyi szervezetben állandó belviszályok dúltak, amelyek ártottak a párt presztízsének.

Másrészt a hitközség részéről komoly ellenállás mutatkozott a cionizmussal szemben: különösen a neológia utasította el a hitközség autonómiájába való beavatkozásra törekvő, a felekezeti élet általuk károsnak tartott politizálására irányuló és a zsidó nacionalizmust hirdető cionista programot.¹⁰ A helyi ortodoxiának a fellelt források szerint nem volt kialakult álláspontja a cionizmusról.¹¹

Harmadrészt - bár a népszámlálásokkor zsidó nemzetiségűnek vallották magukat, illetve írták be őket - igen nagy számmal voltak olyanok, akik politikai meggyőződésből vezérelten más pártokat támogattak a szavazataikkal (az izraelita válaszosra jogosultak 60-70 százaléka, ebből a zsidó nemzetiségűek 40-50 százaléka).

A zsidó pártok hiányzó szavazatai feltételezésem szerint elsősorban a *baloldali pártoknál* találhatóak - a szavazatok becslésére azonban nincs mód.¹²

Jelentős számú zsidó szavazatot kaphattak a *magyar pártok* is, elsősorban a Magyar Nemzeti Párt. A kassai zsidóságnak volt egy olyan csoportja, amely magyar identitását az első köztársaságban is vállalta (szándékosan nem azt írom, hogy megőrizte; az utóbbiak a kassai zsidóság jóval szélesebb rétegét alkotok). Ez a csoport a magyar politikai pártok közül a Magyar Nemzeti Párt köré tömörült, mert ez volt az egyetlen olyan magyar párt, amely nem felekezeti, illetve réteg-specifikus programmal jött létre. A magyar pártok közül az 1921 és 1924 között működő Polgári Párt számíthatott még zsidó szavazatokra (1. sz. táblázat), ezt ugyanis a jobbmódú magyar identitású zsidó középrétegek alapították.¹³

A másik magyar párt, az Országos Keresztényszocialista Párt a felekezeti elkülönültség mellett a kezdetben megnyilvánuló antiszemita kilengések miatt nem vált népszerűvé a kassai zsidóság körében.

Ezzel szemben a Magyar Nemzeti Párt kassai szervezetének két vezető egyénisége, Halmi Béla (aki egyben a párt alelnöke is volt) és Ungár Joób köztisztviselőként álló kassai zsidó ügyvéd volt. A nemzeti párti zsidó álláspont szerint a zsidóság épp olyan vallási felekezet, mint a többi, a szlovenszkói „őshonos” zsidóság a magyarsághoz asszimilálódott, a magyar kisebbség sorsában kell osztoznia.¹⁴ A magyar-zsidó nemzeti (nacionalista) felfogás szerint a magyar kultúra és a közösen megélt és formált magyar történelem a sorsközösség alapja a csehszlovák demokráciában - ebben a sorsközösségben burkoltan ugyan, de a békés területi revízió kívánalma is benne foglaltatott.

A Zsidó Párt és a Magyar Nemzeti Párt zsidó vezetői között a húszas években vita bontakozott ki arról, hogy felekezet vagy nemzeti kisebbség-e (az akkori szóhasználattal faj-e) a szlovenszkói magyar anyanyelvű zsidóság. A húszas évek végére a vita a politikai életbe is begyűrűzött és elmergesedett, a résztvevők egymás denunciálásától sem riadtak vissza. (A Zsidó Párt azzal vádolta a Magyar Nemzeti Párt zsidó vezetőit, hogy „vállveregetésért” adták oda magukat az MNP-nek, a nemzeti pártiak pedig azt híresztelték a Zsidó Pártról, hogy „le

van fizetve”, s az állam támogatásából él.) A vitába Reisz Gyula parlamenti képviselő, a Zsidó Párt akkori elnöke ú bekapcsolódott, és azt az álláspontot képviselte, hogy a magyar kultúra megtartása és a zsidó nemzeti politika vállalása nem zárja ki egymást.¹⁵ A választási eredmények azt mutatják, hogy a magyar érzelmű zsidóságban ez a felfogás végül is nem talált támogatásra.

A magyar pártok magyar nemzetiségű szavazóbázisát az 5. sz. táblázat adataival szemléltetem.

Becsléseim szerint a magyar pártokra nemcsak azok szavaztak, akik a népszámlálásokon magyar nemzetiségűnek vallották magukat (vagy akiket annak írtak be): a magyar pártokra eső szavazatok 1925-ben 32,1, 1935-ben pedig már 108,2 százalékkal magasabbak, mint a választójogú magyar kisebbség száma!

A tényleges arány ennél a becsült aránynál is magasabb lehetett, hiszen a kassai magyarok közül nem mindenki szavazott a magyar polgári pártokra: a városban működött a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Csehszlovákiai Pártjának magyar központja, 1927-ig itt adták ki a szociáldemokraták, később a kommunisták magyar nyelvű központi lapját, a ; Kassai Munkást, a kassai magyar kommunistáknak köszönhetően a cseh kommunisták nyilatkozatban deklarálták a magyar elvtársakkal való szolidaritást és a magyar kisebbségi politika támogatását.¹⁶

Mindezekből két dolog is következik.

Egyrészt a kassai zsidóság egy nem elhanyagolható része - a baloldali pártok mellett - a magyar nemzeti politikát támogatta, vélhetően jóval; többen, mint amennyien a népszámlálásokon magyar anyanyelvűnek vallották magukat. (Elvileg más nemzetiségek is szavazhattak volna a magyar pártok közül az Országos Keresztényszocialista Pártra, amely programjában az „őslakosok” pártjaként különösen a rutén népesség körében igyekezett szavazóbázisát kiterjeszteni. Kassa rutén lakossága azonban nem volt jelentős: 1921-ben 410, 1930-ban pedig 925 fő.)

Másrészt a választási eredmények alátámasztják azt a hipotézist, hogy a népszámlálások elsősorban politikai aktusként értelmezhetőek, nemzetiségi adataik az identitás vizsgálatához csak igen korlátozott mértékben és közvetve használhatóak: az állam iránti lojalitás ménéke mutatkozik meg bennük. általános és titkos választásokon - amelyeket a húszas évek közepén már nem kísérték atrocitások - jóval kevésbé voltak lojálisak a magyarok (és köztük a magyar identitású zsidók): a magyar nemzeti pártra szavaztak.

Az eddigieket a *csehszlovák pártok* választási eredményeivel ellenőrizhetjük (6. sz. táblázat).

A táblázatból első pillantásra úgy tűnik, hogy a „csehszlovák” pártokra valamivel -1925-ben 1,7, 1935-ben pedig 15,7 százalékkal - többen szavaztak, mint a választójogosult „csehszlovák” nemzetiségű népesség. Valószínű azonban, hogy amíg a polgári pártokra szinte kizárólag csehek és szlovákok szavaztak, az országos munkáspártokra más nemzetiségűek is, szavazatukat adták.

Tegyük fel (amit más források is megerősítenek ezt¹⁷), hogy a különböző nemzetiségek azonos mértékben támogatták a szociáldemokrata és a kommunista pártot: ekkor a baloldali pártok szavazataiból a pártok választási eredményei alapján részesednek az egyes nemzetiségek. Eszerint 1925-ben a 6651 szavazatból legfeljebb 1782 (26,8 százalék) illeti meg a „csehszlovák” nemzetiségűeket, 1935-ben pedig 3486 (32,5 százalék - 3/b. sz. táblázat). Az így korrigált adatok szerint a „csehszlovák” nemzetiségűeknek 1925-ben csak 69,3 százaléka (10436 fő), 1935-ben pedig már valamivel több, 82,1 százaléka szavazott a csehszlovák polgári és munkáspártokra - tehát nem a teljes „csehszlovák” népesség.

A „csehszlovák” nemzetiségűeknek a csehszlovák pártokra leadott szavazati arányainak 1935-ös megemelkedése két tényezőtől adódik: egyrészt - a nemzeti hovatartozástól is függően, hiszen ennél a parlamenti választásnál indultak egy listán a szociáldemokraták a

Zsidó Párttal - a baloldali pártok megerősödéséből, másrészt pedig a csehszlovák polgári pártok népszerűségének tényleges megnövekedéséből. A harmincas évek közepére Kassán jelentős pozícióra tett szert a hivatásrendi Iparospárt, és felerősödtek a Csehszlovák Köztársaság fenntartását óhajtó politikai törekvések. Az utóbbit jól mutatja, hogy több szavazatot kaptak a csehszlovák köztársasági pártok (a Nemzeti Szocialista Párt, a Nemzeti Demokrata Párt és a Cseh Köztársasági/Agrárpárt- 1. sz. táblázat), és hogy 1938. július 30-31-én Kassán már 20 ezer ember tüntetett az egységes Csehszlovákiáért.

*

Összességében a fentiekben megfogalmazott kérdésekre az alábbi válaszok adhatók:

1) Kassa lakossága a választások részvételi arányait tekintve *nagyfokú politikai aktivitást* mutat: a választójogosultaknak általában 90 százaléka szavazott. Ezen nem is lehet nagyon csodálkozni, hiszen a Csehszlovák Köztársaság volt az ott élők számára az első olyan politikai rendszer, amely a népesség ilyen széles csoportjának biztosította a választójogot. A demokratikus választójog - a hároméves állampolgárság kikötésével - így is hátrányosabb helyzetbe hozta a magyarokat és a zsidókat, mint a többi nemzetiséget, mert az állampolgárság megszerzése körüli nehézségek elsősorban őket érintették.

A zsidó pártok Kassán a szavazatoknak mindössze csak 4-10 százalékát tudták megszerezni, és ennek következtében mind a parlamentben, mind a helyi önkormányzatban jelentéktelen politikai tényezők maradtak. A választójoggal rendelkező kassai izraelita népességnek csak egy-két ötöde, ezen belül a zsidó nemzetiségűeknek is csak fele-kétharmada szavazott a Zsidó Pártra. A többi zsidó (izraelita) szavazat elsősorban a baloldali pártok és a magyarnemzeti párt mandátumait gyarapította

2) A választási eredmények elemzéséből az is kiderült, hogy általános és titkos „körülmenyek” között a zsidóság (és a magyar kisebbség) *jóval kevésbé lojális* a csehszlovák államhatalomhoz, mint a népszámlálások esetében: becsléseim szerint a magyar pártokra 1935-ben már kétszer annyian szavaztak, mint amennyi a választójogosult magyar nemzetiség összlétszáma volt.

A választások elemzése a *népszámlálások kritikájára* is módot nyújtott: bebizonyosodott, hogy a tényleges nemzetiségi arányok tekintetében a népszámlálási adatok félrevezetőek, a kisebbségek esetében elsősorban nem a nemzeti azonosságtudatot, hanem a csehszlovák államhoz való lojalitást és a megfélemlítettség mértékét mutatják.

Válogatott bibliográfia

- BIANCHI Leonard: *Die Tschechoslowakischen Republik als bürgerlich-demokratischer Staat (1918-1938)*. Frankfurt am Main-Berlin 1969.
- BOROVÍČKA, J.: *Zehn Jahre tschechoslowakischer Politik*. Prag 1929.
- BORSODY István: *Magyar-szlovák kiegyezés*. Budapest 1945.
- BORSODY István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938*. Budapest 1938.
- BÜCHLER, Robert: *Kurze Übersicht der jüdischen Geschichte in dem Gebiet der Slowakei*. München 1982.
- COHEN, B. Garry: *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague 1861-1919* Princeton 1981.
- CSATÁR István - OLVEDI János: *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest 1939.
- A csehszlovák állam törvényeinek és rendeleteinek gyűjteménye. 1918/19-1922*. Bratislava-Pozsony 1922.
- A csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga memorandumuma a Népszövetséghez*. Budapest 1923.
- DOCUMENTA DANUBIANA (KEMÉNY G. GÁBOR): *A magyar nemzetiségi kérdés története*. Budapest 1946.
- DODEK Jenő: *A szlovenszkói politikai pártok programja*. Kassa 1923.
- DON, Jehuda - KARÁDY, Viktor (ed.): *A Social and Economic History of Central European Jewry*. New Brunswick-London 1990.
- Dr. ERDÉLYI Jenő: *1918-1928. A magyarság az utódállamokban és Magyarországon*. Pozsony 1928.
- ESTERHÁZY János: *A csehszlovákiai magyarság kulturális helyzete*. Különlenyomat a Prágai Magyar Hírlapból, Prága. 1937.

- Dr. FEJÉR Márton: *Zsidók és zsidóság*. Budapest, én.
- Dr. FRIEDMANN, Franz: Aus der Leben der tschechoslowakischen Judenheit. In: *Selbstwehr*. 1929. március 29.
Die Ausländer- und Judenproblem an unseren Hochschulen. In: *Selbstwehr* 1929. december 23.
Einige Zahlen über die tschechoslowakischen Juden (Ein Beitrag zur Soziologie der Judenheit). In: *Schriften zur Diskussion des Zionismus*. No. 9. Prag 1933.
- GAISBAUER, Adolf: *Davidstern und Doppeladler Zionismus und jüdischer Nationalismus in Österreich*. Wien-Köln-Graz 1988.
- GALÁNTAI József: Békekötés és kisebbségvédelem. In: *Világosság*, 1988/8-9., 571-581.
- GÖRÖG Artúr: *A kassai zsidóság története és galériája*. Bné Brák, 1991.
- GROSSCHMID Géza: *Kisebbségi sors Szlovenszón*. Kassa 1930. *Jogélet Szlovenszón*. Kassa 1934.
- GYÖNYÖR József: *Államalkotó nemzetiségek*. Bratislava 1989. *Mi lesz velünk magyarokkal?* Bratislava 1990.
- GYÜRE Lajos: *Kassai Napló 19/8-1929*. Bratislava 1986.
- HALAGA, D. R.: Kassa jelentősége Kelet-Szlovákia történetében. Kassa 1957.
- HALÁSZ Miklós: *Csehszlovákia (1918-1938)*. Budapest 1938.
- HASSINGER, H.: *Die Tschechoslowakei*. Wien-Leipzig-München 1925.
Die Entwicklung des Nationalbewusstseins und die Gründung des heutigen Staates. Kassel 1928.
Hét évtized a hazai zsidóság történetében I.-II. (szerk.: Lendvay L. Ferenc etc.) Budapest 1990.
- HOENSCH Jörg, K.: *Geschichte der Tschechoslowakischen Republik 1918-1938*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1978.
- Dr. HODŽA Milan: *Válogatott írásai. Közép-Európa országútján*. Bratislava-Pozsony 1938.
The hungarian Minorities in the Succession States. Budapest 1927.
Húsz év jogfejlődése Csehszlovákiában. Bratislava-Pozsony 1938.
Igazságot a felvidéki zsidóságnak! Budapest 1939.
- JAKABFFY Elemér: *Adatmutató a nyelvi, faji és vallási kisebbségekről*. Budapest 1934.
- JANICS Kálmán: *A hontalanság évei*. München 1980.
A szlovákiai magyar társadalom ötven éve. In: *Valóság*, 1971/6.
- JÁSZI Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest 1986. *Magyar kálvária, magyar feltámadás*. Budapest 1984.
The Jews of Czechoslovakia I-III. Philadelphia-New York 1970.
- KARÁDY Viktor: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyarnyelvű országgá. In: *Századvég*, 1990/2.
A zsidóság polgárosodásának és modernizációjának főbb tényezői a magyar társadalomtörténetben. In: *A zsidókérdésről*. Szombathely 1989.
- KATZBURG, Nathan: *Hungary and the Jews. Policy and legislation 1920-1943*. Ramat-Gut 1981.
- KIEVAL, Hillel J.: *The Making of Czech Jewry. National Conflict and Jewish Society in Bohemia 1870-1918*. Oxford 1988.
- KOMLÓS Aladár: *Az „asszimiláció kora” a magyar irodalom és a zsidók*. Különlenyomat az IMIT évkönyvéből. Budapest 1940.
(Komlós Aladár=) KORAL Álmos: *Zsidók a választáson*. Eperjes 1921.
- KOVÁCS Alajos: *Egy helyett három nemzetiségi állam*. Budapest 1920.
Az anyanyelvi statisztika megbízhatósága. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1934/1.
Köztársasági Magyarok Jubiláris Évkönyve. Pozsony 1929.
- KUTSCHNEK, J.: *Die natürlichen und nationalen Grundlagen des tschechoslowakischen Staates*. Leipzig 1927.
- LÁNYI Menyhért - PROPPERNE Békefi Hermin: *A szlovenszói zsidó hitközségek története*. Kassa 1933.
- L. NAGY Iván: *A nemzetiségi statisztika jelentősége a kisebbségi jogvédelem számára*. Budapest 1928.
- MAHATSCHKEK, F.: *Die Tschechoslowakei*. Berlin 1928.
- MASARYK, Tomáš, Garrigue: *Politikai gondolatok*. Bratislava 1935.
Az antiszemizmus. Bratislava 1935.
Das Problem der kleinen Völker in der europäischen Krisis. Prague-Leipzig 1922.
- MAUKSOVÁ, Felicitas: Počiatky socialistickej literatúry na východnom Slovensku a Kassai Munkás. In: *Nové Obzory* 20, Košice 1978.
- Dr. MIHOKOVA, Maria (szerk.): *Politický život v Košiciach v rokoch 1901-1918. I-III. Tematická bibliografia*. Košice 1979.
- MOLNÁR Imre: Esterházy János életútja. In: *Regio*, 1990/2. 102-123.
- Dr. MRAZ, Jozef: *O predbežném sčírání lidu na Slovensku roku 1919. I-II*. In: *Československý štatistický věstník* 1920. december; 1921. február.
- OLIVOVA, Vera: *The Doomed Democracy*. London 1970.

- Parteien und Strömungen im Zionismus in Selbstdarstellungen. In: *Schriften zur Diskussion des Zionismus*, No. 5. Prag 1931.
- POPÉLY Gyula: Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás végrehajtása. In: *Magyarságkutatás*. Budapest 1988.
A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében. In: *Regio*, 1990/3.
A nemzetközi kisebbségvédelem és a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés. In: *Regio*, 1990/1.
A felvidéki sorsforduló. In: *Regio*, 1990/1.
A magyar pártok 1936. évi fűzőja Csehszlovákiában. In: *Regio* 1990/4. *Népfogyatkozás*. Budapest 1991.
Hungaro-Bohemico-Slovaca 4.
- RÉVAY ISTVAN: *Die Belvedere gesogene ungarisch-slowakische Grenze*. Budapest 1943.
- RÉVÉSZ László: *A trianoni béke és a magyar kisebbség*. Zürich 1980.
Minderheitenschicksal in den Nachfolgestaaten der Donaumonarchie. Wien 1990.
- SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München 1975.
- SINKÓ Ferenc: A felvidéki ifjúsági mozgalmak kezdetei Trianon után. In: *Regio*, 1990/2.
- Slovakia 1918-1938: *Educations and the Making of Nation*. New York 1985.
- SOBOTA, I. E.: *Das tschechoslowakische Nationalitätenrecht*. Prag 1931.
- SZABÓ Miklós: *Politika kultúra Magyarországon 1896-1986*. Budapest 1989. Történelmi nemzet - etnikus tudat. In: *Világosság*, 1988/8-9.
- SZANA, A.: *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava 1930.
- SZÁNTÓ László: *Az 1930. évi cseh népszámlálás*. Budapest 1933.
- SZARKA László: A méltányos nemzeti elhatárolódás lehetősége 1918 végén. In: *Regio*, 1990/1.
- Dr. SZIKLAY Ferenc (szerk.): *Kassa*. Kassa 1938.
- TARJÁN Ödön: *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából*. Prága 1930. *Magyarok, szlovákok és ruthének a Danavölgyében*. Budapest 1938.
- Dr. UNGÁR Joób: *Ahogy én láttam őket*. Kassa 1934.
- URR György: *Kisebbségi sorsunk húsz esztendejéből (1918-1938)*. Kassa 1939.
A szlovenszkoí magyar politika tíz esztendeje (1919-1929). Košice-Kassa 1930.
- Dr. VÁRADY Aladár - SURÁNYI Géza: *A csehszlovákiai kisebbség tíz éve*. Pozsony 1929.
A magyar múlt és jelen. Pozsony 1928.
World and Czechoslovakia 1919-1939. London 1986.
- ZSEDÉNYI Béla: *A csehszlovák köztársaság alkotmánya*.

Statisztikai források

- Az 1910. évi népszámlálás*. Magyar Statisztikai Közlemények (MSTK), 64. kötet. Budapest 1913.
- Az 1938-AS felvidéki népösszeírás*. MSTK 108. Budapest 1938.
- Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi, nemzetiségi, nemre, családi állapotra és vallásra vonatkozó adatai*. Budapest 1942.
- Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület*. KSH-Kézirat. Budapest 1984.
- BENISCH Artúr: *A csehek 1919. évi népszámlálása az elszakított magyar Felvidéken*. Budapest 1923
Bevölkerungsbewegung in der Tschechoslovakischen Republik 1919-1937. Prag 1929-1941.
- BOHÁČ, Anton: *Stúdie o populaci v Československé Republice*. Praha 1927.
Ergebnisse der statistischen Erhebung über die Fortsverhältnisse in der Tschechoslovakischen Republik nach dem Stande vom Jahre 1920. Prag 1925.

MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE:

- Dr. SAILE Tivadar: *Magyarország Csehszlovákiához csatolt régi felvidékének népmozgalmi*. 1927/1. *Az elcsatolt Felvidék kivándorlási mozgalmi*. 1927/5-6.
- Dr. FÖLDES Béla: *A kisebbségek és a nemzetiségi statisztika*. 1931/3.
Csehszlovákia népessége. 1931/4.
- Dr. RADOS K. Béla: *Cseh-Szlovákia pénzüzeteti az 1913., 1920. és 1930. években, különös tekintettel a magyar kisebbségekre*. 1932/8.
Nemzetiségi nyelvek ismerete a magyaroknál a felekezet alapján 1910-ben. 1934/10.
Kassa. 1939/11-12.
- MOLNÁR, Andreas: *Das Ergebnis der Volkszählung von 1930 in der Slowakei und Karpatruthenien*. Sonderausdruck aus „Nation und Staat“ VII/1934. Heft 7.
Statistisches Handbuch 1-5. Prag 1934-1938.
Statistisches Jahrbuch 1-4. Prag 1920-1932.
- THIRRING Lajos: *Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredményei*. Budapest 1941.

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

Volkszählung in der Czechoslowakischen Republik von 15. Februar 1921. Prag 1924-25.

Ua., 1. Dezember 1930. Prag 1934.

Die Wahlen für die Nationalversammlung im april 1920 und allgemeine wahlen für die Gemeindevertretungen in Böhmen, Mahren und Schlesien im Juni 1919. Prag 1922.

Die Wahlen in das Abgeordnetenhaus im November 1925. Prag 1926.

Die Wahlen in die landesvertretungen im Jahre 1928. Prag 1929.

Die Wahlen in das Abgeordnetenhaus im Oktober 1929. Prag 1930.

Die Wahlen in das Abgeordnetenhaus im Mai 1935. Prag 1936.

1. táblázat:

Választási eredmények Kassán (1920-1937) I.

VÁLASZTÁSOK	1920		1923	1925	
	képviselő házi	szenátusi	helyhatósági	képviselőházi	szenátusi
Magyar pártok					
Keresztényszoc. Párt	7471	6040	6052	5340	4854
Magyar Nemzeti Párt	390	-	-	2149	1588
Kisgazdapárt	-	-	137	-	-
Országos Parasztpárt	390	-	-	17	13
Egyesült Polgári Párt	-	-	800	-	-
Zsidó pártok					
Zsidó Párt			929	782	
Zsidó Gazdasági Párt	}1646	}1556	707	1193	}1258
Országos polgári párok					
Nemzeti Szocialista Párt	3802	900	2002	2717	2010
Nemzeti Demokrata Párt	-	-	-	640	651
Nemzeti Munkapárt	-	-	-	1075	789
Szlovák Néppárt	-	94	2246	2836	2107
Szlovák Nemzeti Párt		707	-	306	202
Agrárpárt	}1161	-	1789	451	308
Cseh Néppárt	-	-	-	212	123
Országos munkáspártok					
Magyar Szoc. dem. Párt		-		-	-
Német Szoc. dem. Párt	}11412	6479	}553	235	107
Csehszl. Szoc. dem. Párt	-	-	1229	1366	1059
Csehszl. Komm. Párt	-	-	5129	5050	3788
Baloldali Komm. Párt	-	-	-	-	-
Hivatásrendi és egyéb pártok					
Iparos Párt	-	-	518	417	388
Legionisták és Katonák Pártja	-	-	1245	-	-
ÖSSZESEN	25882	15913	23218	24786	19245
SZAVAZÁSRA JOGOSULTAK	40415	23651	?	28011	?

} : közös lista

1. táblázat folytatása:

Választási eredmények Kassán (1920-1937) II.

VÁLASZTÁSOK	1927	1928	1929		1932
	helyhatósági	tartományi	képviselőházi	szenátusi	helyhatósági
Magyar pártok					
Keresztényszoc. Párt	5019	4282	-	-	4677
		-	7034	6501	2947
Magyar Nemzeti Párt	-	99	-	-	-
Kisgazdapárt	-	-	137	-	-
Zsidó pártok					
Zsidó Párt				#	
Zsidó Gazdasági Párt	}1345	}1691	1286	#	}1050
Országos polgári párok					
Nemzeti Szocialista Párt	2135	2631	3108	2864	2298

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

Nemzeti Demokrata Párt	833	532	631	-	789
Nemzeti Munkapárt	1168	-	-	-	571
Szlovák Néppárt	1148	968	2105	1708	1239
Szlovák Nemzeti Párt	-	210	-	-	165
Agrárpárt	472	425	615	629	758
Cseh Néppárt	-	341	484	409	-
Országos munkáspártok					
Magyar Szoc. dem. Párt	-	-	-	-	964
Német Szoc. dem. Párt	}1612	1949	86	81	362
Csehszl. Szoc. dem. Párt			2648	2393	2298
Csehszl. Komm. Párt	4244	3760	3221	2842	4863
Baloldali Komm. Párt	-	-	-	-	48
Hivatásrendi és egyéb pártok					
Iparos Párt	984	412	1180	1560	1876
Városi Párt	-	-	-	-	522
Egyéb	-	-	359	-	599
ÖSSZESEN	22622	20284	22757	18987	26026
SZAVAZÁSRA JOGOSULTAK	?	22739	24843	?	?

} : közös lista.

: választási koalíció a Lengyel Középosztály Párttal és a Lengyel Szociáldemokrata Párttal.

1. táblázat folytatása:

Választási eredmények Kassán (1920-1937) III.

VÁLASZTÁSOK	1935			1937	
	tartományi	képviselő házi	szenátusi	járási	helyhatósági
Magyar pártok					
Keresztényszoc. Párt	}9735	9186	7979	10628	9035
Magyar Nemzeti Párt					962
Zsidó pártok					
Zsidó Párt	}2265*	#	#	#	561
Zsidó Gazdasági Párt		#	#	#	860
Országos polgári pártok					
Nemzeti Szocialista Párt	2615	2998	2685	-	2876
Nemzeti Demokrata Párt	799	982	870	218	607
Nemzeti Munkapárt	611	537	-	-	529
Szlovák Néppárt	2363	2979	2392	7017	1673
Szlovák Nemzeti Párt	299	-	-	460	154
Agrárpárt	-	988	926	1848	1166
Cseh Néppárt	446	-	-	556	-
Országos munkáspártok					
Magyar Szoc. dem. Párt	-	-	-	-	532
Német Szoc. dem. Párt	61	59	-	-	-
Csehszl. Szoc. dem. Párt	2673	3870	3397	2090	2661
Csehszl. Komm. Párt	5002	5673	48712	1310	5998
Hivatásrendi és egyéb pártok					
Iparos Párt	815	2128	1936	-	1492
Városi Párt	-	-	-	-	675
Maxon Párt	-	-	-	-	1118
Egyéb	18	776	683	-	1887
ÖSSZESEN	27030	30252	26335	25109	31824
SZAVAZÁSRA JOGOSULTAK	32664	?	?		?

} : közös lista.

: választási koalíció a Csehszlovák Szociáldemokrata Párttal.

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

2. sz. táblázat:

A választókorú népesség összetétele

ÉV	1921/25	1930/35
Össznépesség	52898	70117
Választókorú népesség	31803	45159
Választójogú népesség	28011	32664
Külföldi	2240	6150
Külföldi választókorú	1347	3961
Hiányzó választókorú népesség	2475	8534
	(7,8%)	(18,9%)

3/a. sz. táblázat:

Összevont választási eredmények Kassán (1920-1937)

VÁLASZTÁSOK		magyar polgári pártok	magyar szoc.d. párt	zsidó pártok	csehszl. polgári pártok	csehszl. munkás pártok	Összesen
1920	képv.h.	7861	11412	1646	4963	-	25882
	szen.	6177	6479	1566	801	900	15913
1923	helyh.	6852	553	1636	7820	6358	23218
1925	képv.h.	7506	-	1975	8654	6651	24786
	szen.	6455	-	1258	6578	4954	19245
1927	helyh.	8721	-	1345	6740	5856	22662
1928	tart.	7365	-	1691	5519	5709	20284
1929	képv.h.	7034	-	1286*	8475	5955	22757
	szen.	6501	-	#	7170	5316	18987
1932	helyh.	7624	964	1050	8817	7571	26026
1935	tart.	9735	-	2265	7355	7675	27030
	képv.h.	9186	-	##	11462	9604	30252
	szen.	7979	-	##	10029	8327	26335
	járási	11590	-	##	11119	3400	25109
1937	helyh.	9035	532	1421	12177	8659	31824

lengyel-zsidó hárompárti választási koalíció.

közös lista a csehszlovák szociáldemokratákkal.

3/b. sz. táblázat:

Összevont választási eredmények Kassán százalékban (1920-1937)

VÁLASZTÁSOK		magyar polgári pártok	magyar szoc.d. párt	zsidó pártok	csehszl. polgári pártok	csehszl. munkás pártok	Összesen
1920	képv.h.	30,4	44,1	6,4	19,1	-	100,0
	szen.	38,8	40,7	9,8	5,0	5,7	100,0
1923	helyh.	29,5	2,4	7,0	33,7	27,7	100,0
1925	képv.h.	30,3	-	8,0	34,9	26,8	100,0
	szen.	33,5	-	6,5	34,3	25,7	100,0
1927	helyh.	38,6	-	5,9	29,7	25,8	100,0
1928	tart.	36,3	-	8,3	27,2	28,2	100,0
1929	képv.h.	30,9	-	5,6	37,7	26,2	100,0
	szen.	34,2	-	#	37,8	28,0	100,0
1932	helyh.	29,3	3,7	4,0	33,9	29,1	100,0
1935	tart.	36,0	-	8,4	27,2	28,4	100,0
	képv.h.	30,4	-	##	37,9	31,7	100,0
	szen.	30,3	-	##	38,1	131,6	100,0
	járási	46,2	-	##	40,3	13,5	100,0

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

1937	Helyh.	28,4	1,7	4,5	38,3	27,2	100,0
------	--------	------	-----	-----	------	------	-------

lengyel-zsidó hárompárti választási koalíció.

közös lista a csehszlovák szociáldemokratákkal.

4/a. sz. táblázat:

A zsidó párt támogatottsága az izraelita népességben

Év	1921/25	1930/35
Össznépesség	8792	11195
Választókorú népesség	5284	7254
Választójogú népesség	4412	4107
Külföldi	547	2758
Külföldi választókorú	5329	1776
Hiányzó népesség	543	1371
Részt vett	3905	3803
A zsidó pártokra szavazott	1646	1050
	(42,1%)	(27,6%)

4/b. sz. táblázat:

A zsidó párt támogatottsága a zsidó népességben*

Év	1921/25	1930/35
Össznépesség	5625	5733
Választókorú népesség	3381	3692
Választójogú népesség	2823	2127
Külföldi	350	1346
Külföldi választókorú	210	867
Hiányzó népesség	248	698
Részt vett	2498	1970
A zsidó pártokra szavazott	1646	1050
	(65,9%)	(53,3%)

*A táblázat elkészítésekor abból a feltételezésből indultam ki, hogy zsidópártokra nem-zsidók (illetve nem-izraeliták) nem szavaztak.

5. sz. táblázat:

A magyar pártok támogatottsága a magyar nemzetiségűek körében*

Év	1921/25	1930/35
Össznépesség	12.019	11.504
Választókorú népesség	7.223	7.409
Választójogú népesség	6.332	4.455
Külföldi	813	2.413
Külföldi választókorú	489	1.554
Hiányzó választókorú népesség	402	1.400
Részt vett	5.604	4.125
A magyar pártokra szavazott	7.305	8.588
	(132,1%)	(208,2%)

*A táblázat elkészítésekor abból a feltételezésből indultam ki, hogy a magyar pártokra csak magyar nemzetiségűek szavaztak.

6. sz. táblázat:

A Csehszlovák pártok támogatottsága a Csehszlovák nemzetiségűek körében*

ÉV	1921/25	1930/35
Össznépesség	32.146	42.245

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

Választókorú népesség	9.320	27.206
Választójogú népesség	7.002	19.670
Külföldi	574	1.527
Külföldi választókorú	345	983
Hiányzó népesség	1.973	7.053
Részt vett	15.047	18.214
Csehszlovák polgári pártokra leadott szavazatok	8.654	11.462
Csehszlovák munkáspártokra leadott szavazatok	6.651	9.604
Csehszlovák pártokra leadott összes szavazat	15.305	21.066
	(101,7%)	(115,7%)

*A táblázat elkészítésekor abból a feltételezésből indultam ki, hogy a "csehszlovák" pártokra csak "csehszlovák" nemzetiségűek szavaztak.

Jegyzetek

- 1 Ez a tanulmány *A kassai magyar zsidóság identitása a két világháború között* című kandidátusi értekezés IV. fejezetének átdolgozott változata. Köszönetet mondok mindazoknak, akik dolgozatom megírásában a segítségemre voltak: a kassai és a pozsonyi levéltárosoknak, Salamon Pálnak, Ranos Istvánnak, Josef Kisnek, Michal Potemranak és Varga Sándornak, akik nélkül a levéltári dokumentumokhoz talán hozzá sem férhettem volna; Püspöki Nagy Péter pozsonyi történésznek, aki kutatási tapasztalatait megosztotta velem; Szabó Miklósnak, Kovács Andrásnak és Melegh Attilának, akikhez kutatási problémáimmal mindig fordulhattam; végül, de nem utolsó sorban az azóta elhunyt Juhász Gyula professzornak, akinek személyes és intézeti támogatása nélkül a dolgozat nem születhetett volna meg.
- 2 A képviselőházi választásokon választásra jogosult volt a minden 21. életévét betöltött személy, aki legalább három éve csehszlovák állampolgár, választható pedig mindenki, aki betöltötte a 30: életévét. A szenátusba történő választásokon ez a korhatár 26, illetve 45 év volt. A választás általános és titkos volt. Az országot 23 választási körzetre osztották, csak pártlajstromra lehetett szavazni.
- 3 A Kolonialbank első sorban a Palesztinába vándorlás pénzügyi feltételeinek megteremtésével foglalkozott. 1919 és 1938 között az összes nagyobb zsidó lakosságú városban voltak fiókszervezetei:
- 4 Ahogy a cionista hetilapban, a *Selbstwehr*ben olvashatjuk: „Die politische Legitimation des Staatsbürgers ist die Parteilegitimation geworden. Früher gab es andere Legitimationen, vor allem die 'Beziehungen'. Ein Teil der Juden 'glaubt' noch an diese Methode und merkt nicht, dass die Zeiten sich geändert haben. (...) Es gibt wohl noch immer das Mittel der 'Beziehungen', aber beherrschend ist doch nur der Weg über die Partei geworden.” In: *Selbstwehr* 1929. október 25., 1. o. „Warum soll der Jude jüdisch wahlen?”
- 5 A csehszlovákiai levéltárosok szerint ezeket egy zárt „belügyes” archívumban őrzik.
- 6 A Szociáldemokrata Párt kassai szervezete határozatban rögzítette, hogy szakszervezeteiben nem tűr meg cionistákat, és velük szemben szolidaritást nem vállal.
- 7 „A (magyar) polgári rétegek (politikai) passzivitása azon a hiten alapult, hogy a változás múló természetű s az újjáéledt magyar nacionalizmus kardja vagy egy mindent újból a helyére lökő nagy világesemény felszabadítja őket az idegen közösségből.” In: Halász Miklós: *Csehszlovákia 1918-1938*. Budapest, 1938. 74-75.
- 8 Lásd Kovács Éva: A hontalanság ötödik éve: 1922, Kassa In: *Medvetánc*, 1988/4-1989/1.
- 9 A kassai cionizmus vezéralakja, Lóvy József szerint: „A haladó zsidóság maradjon csak szépen a helyén: maradjon faj, amelynek tagadhatatlan kiválóságai által jogos szerep jut az államszervezetek belső életében, amelyhez azonban feltétlenül és minden elütő és szembeötlő különcködések lecsiszolása által alkalmazkodnia és abban felszívódnia kell. Vallásában pedig a hatezer éves tradíciókkal és egy más éghajlattal megrögzötten összefüggő formaságoktól igyekezzék megszabadulni.” (Kiemelés tőlem.) „A cion állam és egyéb zsidókérdések” In: *Kassai Napló*, 1920/április 9., 2.
- 10 „Zsidó és nemzsidó két év óta csömörig tele van amaz újságcikkkel, felolvasásokkal, koncertekkel, szónoklatokkal, melyek a kassai cionista szervezet hangos életjeladása célját szolgálnák. A be nem avatottak azt hiszik, hogy az összszidóság egy klerikális uralmi nacionalizmust vall életfelfogásának. (...) Felekezetünk nagy többsége az évezredek hagyományok alapján a hitközségben a felekezeti és kultúrgócpontra látja s szereti, mely körül már a szervezeti alapelveknél fogva sem klerikális sem nemzeti tülekedésnek helye nincs.” (kiemelések tőlem). *Kassai Újság*, 1921. január 1., 3.
- 11 Az ortodox hitközségek esetében vélhetően nagy szerepe volt ebben az Ortodox Izraelita Hitközségek Pozsonyi Központi Kancelláriájának. Erre utal egy a kassai Gemilas Chesedből küldött - levél is : „Tisztelt Schwarz Úr! A közelgő képviselőházi választások következtében több oldalról érdeklődnek nálam a hivatalos ortodoxia állásfoglalása iránt, de nekem sajnos fogalmam sincsen, hogy az iroda (t.i. az OIHKK) milyen álláspontra helyezkedett e kérdésben és természetesen mindenkinek kitérő választ adok.” Forrás: SUASSR,

Ústredná kancelária židovských Náboženských Obcí 1919-1945, rendezetlen fond, 32. doboz 506. irat. Kelt: 1935. április. 1.

12 Hipotézisemet az alábbiakra alapoztam:

1. A kassai választásokon a legjelentősebb politikai tényezők közé tartozott a kommunista és a szociáldemokrata párt, együttesen a szavazatoknak majdnem harmadát kapták.
2. A csehszlovákiai munkásmozgalomban - ahogy a magyarországiiban is - felülreprezentáltak voltak a zsidók. (Lásd Botka Ferenc: *A Kassai Munkás 19117-1937*. Budapest, 1969.)
3. Az 1935-ös választásokon a Zsidó Párt - mint a hozzá legközelebb álló párttal - a Szociáldemokrata Párttal lépett választási koalícióba. A Zsidó Párt képviselőit ezt megelőzően is a szociáldemokrata parlamenti klub "fogadta be".

13 Az Egyesült Polgári Párt 1921-1924 között működött, vezető személyiségei Elkán Miksa, Adorján Marcell, Sámsony János, Dr. Herz Ignác, Keller Imre, Pintér János és Herboly Ferenc, Kassa híres közéleti személyiségei voltak. „Politikánknak a demokrácia a legsarkalatosabb tétele. Olyan helyet akarunk a polgárságnak a politikai küzdőtéren kiverekedni, amilyen államfenntartó jellegénél fogva megilleti” - nyilatkoztak a megalakuláskor. -Biztosan sokan lesznek, akik a szemünkre fogják vetni, hogy itt sokan vagyunk zsidók. Én ezeknek azzal vágok vissza: igen, itt sokan vannak zsidók, de ezek mind becsületes és érdemes polgáremlők. Lásd: *Kassai Munkás*, 1921. október 4., 4.

14 Ungár Joób szerint: „A politikában a nacionalizmus két varsióban jöhet szóba: mint kisebbségi és mint többségi nacionalizmus. Ha a nemzeti önrendelkezésjoga a valóságban erőviszonylati, gazdasági, stratégiai és egyéb okok következtében meg nem valósítható, egészen természetesnek kell találnunk, hogy az a nemzeti kisebbség, amelyet sorsa ily okokból más nemzeti államhoz kötött, zárt sorokban igyekszik az államélet küzdőporondján a maga nyelvéért, a maga kultúrájáért és a maga egyforma gazdasági és életlehetőségeiért síkra szállni. (...) Kormányzati rendszernek azonban a nacionalizmus nem válhatik be. A többségi nacionalizmus feltartóztatathatlan szertelenségben robban ki. (...) És ha valamikor még meg tudnám érni azt a csábos utópiát, amikor ledőlnek az országhatárok és a szellemiek egyként, amikor nem lesz nemzetgyalázás egy kormányzati rendszer jogos kritikája, amikor nem lesz többé irredentizmus egy nemzet régi dicsőségébe való fájdalmas visszamerengés, amikor a közlekedés diadalmával eggyé kovácsolt emberiség Páneurópa formájában vagy akármilyen más emberi egységben fog gazdaságilag és öngazgatásilag összeformni, én mint ennek a boldog emberi egységnek boldog emberi porcikája akkor is Arany János zamatos nyelvében, Ady tragikus erejű lírájában, Kodály és Kacsóh Pongrác bűvös erejű muzsikájában, Munkácsy Siralomházának megrázó erejében és Izsó Búsuló Juhászának magyar mélységű naiv egyszerűségében fogom megtalálni a lelkem gyönyörűségét. Hölgyeim és Uraim, ez az én nacionalizmusom!” In: Ungár Joób: *Ahogy én láttam őket*. In: *A nacionalizmus*. Kassa, 1934, 187-203. o.

15 „Ami azt illeti, én vagyok a legutolsó, aki megtagadja a magyar kultúrát. Én magyar kultúrán nevelkedtem, olvasmányaim legnagyobb része magyar, most is nyíltan beszélek magyarul, de a magyar kultúrát a magyar politikával összekeverni nem egyéb, mint dilettantizmus” - mondta Reisz Gyula az Egyesült Zsidó Párt kassai választói nagygyűlésén. In: *Kassai Napló*, 1928/november 27., 3.

16 „Mi cseh kommunisták kötelezzük magunkat, hogy a magyarajkú lakosság nemzeti jogainak is őrzői leszünk. Tudjuk, hogy csak ha mi teljes mértékben teljesítjük ezt a kötelességet, akkor lesznek képesek a magyar elvtársak arra, hogy saját burzsoáziájuk nacionalista demagógiájával és sovinizmusával sikeresen dacoljanak.” In: *Kassai Munkás*, 1921. június 14., 2.

17 A korabeli baloldali sajtó ismeretében becslésünk a szlovák nemzetiségűek javára torzít valamelyest: a kassai munkásmozgalomban a zsidók és a magyarok voltak „felülreprezentáltak”.

ÉVA KOVÁCS

VOTING BEHAVIOUR AS FACTOR OF NATIONAL IDENTITY IN KASSA/KOŠICE IN THE INTERWAR YEARS

The political parties which functioned at the outset of the Czechoslovak Republic can be classified into four types: left-wing parties, the civil bloc organized on republican foundations, nationalist parties drawing on nationalities' bases and "professional" organizations. The national parties' names themselves reflect the fact that the various ethnic groups entered the political sphere separately even when the same ideology was already represented by a Czecho-Slovak party. The first republic was a civil democracy, with both general and secret elections, and a bicameral parliament.

We can include the Jewish National and the Jewish Economic Party in the list of parties organized on a nationality basis. Here I examine what the election results show from the standpoint of Jewish national self-identity: to what extent were the Jews of Czechoslovakia (more precisely, of Kassa) capable of political articulation of an individual and national basis, and how great was their need for this?

Using local election results we gain a fairly exact picture of what extent did the Jewish community of Kassa cast its votes to support a political program which purported Jewishness as a national entity.

In the analysis of the election results of Kassa, then, I am seeking answers to the following two questions:

1. In what ratio did the eligible voting Jewish community of Kassa cast its votes for the Jewish Party, and what other parties could it vote for?

2. What is the explanation for the discrepancy between the number of Jewish nationals in Kassa, and the number of votes cast for the Jewish party?

Following the analysis of the election results, the following answers may be produced with respect to the above:

1. The population of Kassa shows a high degree of political activity in consideration of the participation percentage in elections: in general, 90 percent of those eligible to vote did so. The Jewish parties in Kassa succeeded in getting merely 4-10 percent of the votes, and as a consequence they remained insignificant political factors both in the parliament and in the local self-governing bodies. Of the Kassa Israelite community with voting rights, merely one to two fifths, and within this, only a half to two thirds of ethnic Jews cast their votes for the Jewish party. The rest of the Jewish (Israelite) votes contributed to the mandates of the left-wing parties, and the Hungarian national party.

2. By analyzing the election results I also found that in general and secret "circumstances" the Jews (and the Hungarian minority) were a lot less loyal to the Czechoslovak state apparatus than during the census-taking process: according to my estimates, in 1935 two times as many votes were cast for the Hungarian parties as there were total ethnic Hungarian eligible voters.

The analysis of the elections also gave an opportunity to critique the census-taking process: it became clear that in light of the nationalities' actual proportions, the census figures are misleading, and in the case of minorities they show no picture of national self-identity, but rather of loyalty towards the Czechoslovak state, and of a high level of intimidation.